ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ

Διδάκτορος τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης
Ὑποδιευθυντοῦ τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων

ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΟΛΕΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»
Τεῦχος Σεπτεμβρίου 1960

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΚΝΕΡΟΣ ΚΟΝΙΤΣΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1960

ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ

Διδάκτορος τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ἀγωγῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης
Ὑποδιευθυντοῦ τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓ. 55881
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓ. 4/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 370.1 ΚΙΤ

ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΟΛΕΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΖΩΗ»
Τεῦχος Σεπτεμβρίου 1960

ΑΘΗΝΑΙ 1960

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡ. ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓ. ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡ. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΒΟΛΕΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Τὰ δεδομένα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς στὶς διάφορες βαθμίδες τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ πορίσματα ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἐπιστημονικὲς ἔρευνες ὁδηγοῦν, σήμερα, πολλοὺς παιδαγωγοὺς νὰ λάβουν θέση καὶ νὰ χαρακτηρίσουν μερικὲς τάσεις στὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς σὰν ἐπικίνδυνες ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολές.

Τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνος χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιὰ τάση γιὰ σύνθεση τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων στὰ ζητήματα τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Φαίνεται ὅτι εἶναι μοῖρα τῆς Παιδαγωγικῆς, ἀφοῦ περιπλανηθῆ σὲ ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς κι' ἀφοῦ κάποια ἀνεύθυνα τρυφερὰ ὄντα πληρώσουν ἀκριβὰ αὐτὲς τὶς λοξοδρομήσεις, νὰ βρίσκη ξανὰ τὸν εὐθὺ δρόμο της, ποὺ θὰ τῆς ἐπιτρέπη νὰ ἐνατενίζη τὸν ὁλοκληρωμένο ἄνθρωπο μὲ τὴν αἰώνια ἀνθρωπιά του.

Ἂν καὶ στὶς κατὰ καιροὺς ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς ὑψώνονται, ὡς ἀντίβαρα, οἱ φωνὲς ἐπιστημόνων προσηλωμένων στὴν ἀναζήτηση καὶ ἐκκόλαψη τῆς βαθύτερης οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μένει πάντοτε ἡ ἴδια διὰ μέσου τῶν ἐπιφαινομένων τῶν καιρῶν καὶ τῶν τόπων, ἐν τούτοις δὲν κατορθώνεται πάντοτε ν' ἀποφεύγωνται οἱ ἐπιβλαβεῖς συνέπειες τῶν μονομερῶν ἀντιλήψεων καὶ ὑπερβολῶν εἰς βάρος τῆς νέας γενεᾶς καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν.

Οἱ ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς ὀφείλονται σὲ γρήγορους ἐνθουσιασμοὺς καὶ εὔκολες μιμήσεις ὅσων γίνονται σ' ἄλλους τόπους, σὲ τάσεις μιᾶς δῆθεν καινοτομίας χωρὶς βαθύτερη μελέτη τῶν νέων δεδομένων τῶν ἐπιστημῶν, στὴν παρερμηνεία νέων ἀντιλήψεων, στὴν παρακολούθηση ὡρισμένων μόνον ἐπιστημῶν χωρὶς συνάρτηση τῶν πορισμάτων τους στὸ ὅλο πολύπλοκο θέμα τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν τόλμη πολλῶν νὰ κατευθύνουν ἀνεύθυνα σειρὲς γενεῶν, μὲ τὶς πεποιθήσεις των καὶ τὰ ἰδιαίτερα διαφέροντά τους, σὲ ἐπισφαλεῖς δρόμους ζωῆς καὶ ἀμφίβολες ἐπιδιώξεις.

Στὴ χώρα μας, ποὺ μένει ἀκόμη ἑτερόφωτη σ' ἀρκετὰ θέματα παιδείας, εἶναι φυσικὸ νὰ παρατηροῦνται τάσεις μὲ ἐπικίνδυνες ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολές. Ἔτσι, καὶ ὁ ἐργάτης τῆς παιδείας συχνὰ βρίσκεται σὲ σύγχυση, σὲ ἀγωνία, σὲ μειονεξία γιὰ τὴ δῆθεν ἄγνοιά του ἢ σ' ἐπιφυλακτικό-

τητα ἀκόμη μπροστὰ σὲ ἀξιόλογα νέα πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς.

Μὲ τὴ συναίσθηση ἑνὸς χρέους ἀνοίγομε, σήμερα, μιὰ συζήτηση ἐπάνω στὸ θέμα αὐτὸ χαρακτηρίζοντας μερικὲς τάσεις στὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς σὰν ἐπικίνδυνες ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολές.

1. Τὸ ἐπικίνδυνο διαζύγιο μεταξὺ φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς καὶ ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς, ἀφοῦ ἐρευνήση τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, καθορίζει σκοποὺς ἀγωγῆς διαγράφοντας ἔτσι τὸν «χάρτη τῶν δυνατοτήτων» μὲ τὰ ἰδανικὰ ὅρια.

Ἡ ἐπιστημονικὴ παιδαγωγική, ἀφοῦ συγκεντρώση τὰ δεδομένα ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἐπιστῆμες, τὴν βιολογία, τὴν ψυχολογία καὶ τὴν κοινωνιολογία, διαγράφει τὸν «χάρτη τῶν δεδομένων» ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, πρὸς τὸ ὁποῖο στρέφεται ἡ μορφωτικὴ ἐνέργεια, καὶ μελετάει τὴν τεχνικὴ τῆς ἀγωγῆς (τὰ μέσα) δοκιμάζοντας τὴν ἀποδοτικότητά της μὲ μεθόδους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν (παρατήρηση, πείραμα, μέτρηση)[1].

Στὴν ἐποχή μας, παρατηρεῖται μιὰ τάση νὰ καλυφθῆ τὸ ὅλο πεδίο τῆς Παιδαγωγικῆς μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μόνον παιδαγωγική. Ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς παραγνωρίζεται ἢ ἀγνοεῖται ἡ φιλοσοφία τῆς παιδείας.

Ἡ ἀγωγή, ὅμως, δὲν εἶναι καθόλου ἕνα σύνολο ἀπὸ τεχνικὲς μεθόδους. Ἀσφαλῶς δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίσωμε ὅτι τὸ παιδὶ εἶνσι ἕνα ὄν μὲ σάρκα, μὲ φυσιολογικὲς λειτουργίες, μὲ ἔνστικτα, μὲ πάθη, καὶ ὅτι ἀκόμη ὑπάρχουν ποικίλα παιδιὰ καὶ ποικίλοι ἄνθρωποι, ποὺ ὑπόκειντοι σὲ μεταβολές. Οὔτε, ἀκόμη, πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι τὸ παιδὶ καλεῖται νὰ ζήση σὲ μιὰ ἐποχὴ καὶ σ' ἕναν τόπο ἀνάμεσα σ' ἄλλους ἀνθρώπους. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίσωμε δηλαδή, ὅτι ὅλα αὐτὰ μόνον μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς μεθόδους τῆς βιολογίας, τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας μποροῦμε νὰ γνωρίσωμε καὶ ὅτι τὰ δεδομένα ἀπὸ τὴ μέτρηση τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν μᾶς διαφωτίζουν γιὰ τὴν ἀξία τῶν μέσων, ποὺ χρησιμοποιοῦμε.

Ἐπάνω, ὅμως, ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὀφείλει ἡ Παιδαγωγικὴ νὰ προβῆ σὲ μιὰ ἄλλη ἀναζήτηση πιὸ δύσκολη καὶ πιὸ ἐπιτακτική. Ὀφείλει ν' ἀναζητήση τὸ σκοπὸ καὶ τὸ πνεῦμα, ποὺ πρέπει νὰ διαποτίζουν τὴν παιδεία. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίση τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ καθορίση ἕνα ἰδανικὸ ρυθμιστικὸ ὅριο στὴν πραγματικὴ καὶ ζωντανὴ ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ τείνη νὰ βρῆ τὸν ἑαυτό της, τὰ κύρια χαρακτηριστικά της. Τὸ ὅριο αὐτό, τὸ ἰδανικὸ τοῦτο τέρμα, πρέπει νὰ διατηρῆ πάντοτε ὁ παιδαγωγὸς στὸν ὁρίζοντα τῶν σκέψεών του καὶ εἰδικώτερα στὴν ὥρα, ποὺ ἐπινοεῖ καὶ χρησιμοποιεῖ τὶς τεχνικὲς μεθόδους ἀγωγῆς.

Τὸ ἔργο τῆς παιδείας σκοπεύει τὴ διάπλαση ἀνθρώπων μὲ συναίσθηση τοῦ βαθύτερου ἀνθρώπινου στοιχείου, ποὺ φωλεύει μέσα τους (γένοιο οἷος ἔσσι)[2]. Αὐτή, ὅμως, τὴ βαθύτερη οὐσία, αὐτὴ τὴν ἐσώτερη ἀλήθεια στὸ ἀνθρώπινο ὄν δὲν μπορεῖ ν' ἀποκαλύψη ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἡ στοχαστικὴ ἀνάλυση τῆς συνειδήσεως, ποὺ ἐπιτελεῖται ὄχι τόσο μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴ μέτρηση ἀλλὰ μὲ μιὰ ἄλλη ψυχικὴ δύναμη, τὴ διαίσθηση, τὴν ἐνόραση

---

1. Κ. Ι. Κίτσου: «Ἐπιστημονικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς συγχρόνου Παιδαγωγικῆς», Ἀθῆναι 1955.

2. René Hubert — μεταφ. Κ. Κίτσου — Ν. Σκουλάτου: «Γενικὴ Παιδαγωγική», Ἀθῆναι 1959, τόμος Α', σελ. 39 - 40.

στὴν ὕπαρξή μας, τὴν ὁποία τόσο ἀναλυτικὰ μᾶς ἀνέπτυξε ὁ Bergson. Καὶ ὅταν κανεὶς φροντίζη νὰ προσεγγίση τὴ συνείδηση καὶ τὴν ἐνέργειά της, βρίσκεται στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Γάλλος Παιδαγωγὸς J. Maritain στὸ πρόσφατο ἔργο του «Γιὰ μιὰ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς»[1] παρουσιάζει τὴν παρόμοια θέση του στὸ πρόβλημα ποὺ ἀναλύομε:

«Ἡ καθαρὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρη ἀνεκτίμητες πληροφορίες καὶ πάντοτε ἀνανεούμενες σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ μέσα καὶ τὸν τρόπον ἀγωγῆς, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ ἡ ἴδια νὰ μᾶς προσφέρη οὔτε τὰ θεμέλια οὔτε τὶς βασικὲς κατευθύνσεις τῆς ἀγωγῆς. Στὴν ἀγωγὴ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζωμε τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ποιά εἶναι ἡ φύση του καὶ ποιά κλίμακα ἀξιῶν ὀφείλει ν' ἀνέρχεται, γιὰ νὰ διατηρῆ ἄφθαρτο τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο μέσα του. Ἡ καθαρὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἀγνοεῖ τὸν ἄνθρωπο, ὡς ἄνθρωπο, δὲν γνωρίζει κλίμακες ἀξιῶν οὔτε παρόμοια πράγματα, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ἀντανακλᾶται ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο ὂν στὶς αἰσθήσεις, στὶς ὑλικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ στοὺς τομεῖς, ποὺ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν.»

Ἀλλὰ κι ὁ θεμελιωτὴς τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος στὴν ἔρευνα καὶ εἰσηγητὴς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν Φρ. Βάκων[2] τονίζει, μπροστὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες τὸν κίνδυνο τῆς ὑπερβολικῆς ἐμπιστοσύνης στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀνάγκη κατευθύνσεώς της ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπο.

«Τέλος, εὐχόμαστε, ὅπως πληροφορηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅτι πρέπει νὰ μὴ παραβλέπουν τὸν ἀληθινὸ σκοπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ γνωρίζουν ὅτι δὲν πρέπει καθόλου νὰ θεωροῦν τὴν ἔρευνα σὰν μιὰ ἐργασία, γιὰ νὰ περνοῦν τὸν καιρό τους ἢ σὰν ἕνα θέμα γιὰ ἔριδες ἢ γιὰ νὰ περιφρονοῦν τοὺς ἄλλους ἢ γιὰ ἐξυπηρέτηση τῶν προσωπικῶν τους διαφερόντων ἢ γιὰ νὰ διαφημισθοῦν ἢ γιὰ ν' αὐξάνουν τὴ δύναμή τους ἢ γιὰ ἱκανοποίηση κάθε ἄλλου παρόμοιου κίνητρου, ἀλλὰ σὰν ἐργασία, ποὺ θὰ πρέπη ν' ἀποβῆ ὠφέλιμη καὶ νὰ βρῆ ἐφαρμογὲς στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Εὐχόμαστε, τελος, νὰ τὴν τελειοποιοῦν συνεχῶς καὶ νὰ τὴν κατευθύνουν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης στὸν ἄνθρωπο. Διότι ἡ δίψα γιὰ δύναμη εἶναι αἰτία γιὰ τὴν πτώση τῶν ἀγγέλων καὶ ἡ δίψα γιὰ τὴν ἐπιστήμη εἶναι ἡ αἰτία γιὰ τὴν πτώση τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη, ὅμως, στὸν ἄνθρωπο δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ δημιουργήση σφάλματα ἀπὸ ὑπερβολὲς καὶ ποτὲ μ' αὐτὰ δὲν ἐκινδύνευσε οὔτε ἄγγελος οὔτε ἄνθρωπος.»

Τὸ διαζύγιο, λοιπόν, μεταξὺ φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς καὶ ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς, μεταξὺ σκοπῶν καὶ μέσων[3] εἶναι ἐπικίνδυνο. Ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ ξεδιπλώνη πάντοτε μπροστά του δυὸ πολύτιμους χάρτες, τὸν «χάρτη τῶν δυνατοτήτων» μὲ τὰ ἰδανικὰ ὅρια καὶ τὸν «χάρτη τῶν δεδομένων». Ἔτσι ὁ σεβασμός του καὶ ἡ ἀγάπη του στὸ παιδὶ θὰ εἶναι σύγχρονα σεβασμὸς γιὰ ὅ,τι εἶναι τώρα σὰν παιδὶ καὶ γιὰ ὅ,τι θὰ εἶναι, ὅταν ἐνηλικιωθῆ.

2. Οἱ ἀντίθετες κατευθύνσεις τῆς φυσιοκρατίας, τῆς ἀτομοκρατίας καὶ τῆς κοινωνιοκρατίας

Συχνά, καὶ σήμερα ἀκόμη, διατυπώνονται κατευθύνσεις καὶ διαμορφώνονται ἀνάλογα παιδαγωγικὰ συστήματα μὲ βάση τὰ ἑξῆς συνθήματα:

---

1. J. Maritain: «Pour une philosophie de l'éducation», Paris 1959, p. 21.
2. Fr. Bacon: Introduction à la Grande Restauration des Sciences», 1620.
3. V. Martin, «Socrate parmi nous», Neuchâtel, Suisse, 1951.

«Ἀκολουθήσατε στὴν ἀγωγὴ τὶς φυσικὲς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου», «Ἐξυπηρετήσατε τὶς ἀτομικὲς ἀνάγκες καὶ τάσεις τοῦ παιδιοῦ, διότι στὶς ἰσχυρὲς ἀτομικότητες ὀφείλεται ἡ δημιουργία τοῦ πολιτισμοῦ», «Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀποβῇ χρήσιμον μέλος τῆς κοινωνίας» καὶ «Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄνθρωπος μόνον μὲ τὴν ἀνθρώπινη κοινότητα».

Ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἦταν καὶ θὰ εἶναι πάντοτε οἱ συνέπειες ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σχολικοῦ ἔργου, ποὺ ἔχει θεμελιωθῆ ἢ θὰ θεμελιώνεται στὸ ἕνα ἢ στὸ ἄλλο μόνο ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδαγωγικὰ συνθήματα.

Οἱ ἀντίθετες αὐτὲς κατευθύνσεις δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν ἂν μελετηθῆ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἂν τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἀγωγῆς ἀναλύεται στὴν προσπάθεια νὰ ὁδηγηθῆ τὸ νεαρὸ ἀνθρώπινο ὂν στὴν συναίσθηση καὶ πραγματοποίηση τοῦ βαθύτερου ἀνθρώπινου στοιχείου του.

Οἱ ἐρευνηταὶ τῆς βαθύτερης οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου μᾶς ἀποκαλύπτουν ὡς χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ ἐμβίου ὄντος μιὰ ἰδιαίτερη τάση του νὰ ξεπερνάη τὴν ὑλική του ὑπόσταση καὶ κάθε στέρεη κατάσταση καὶ νὰ γίνεται πνεῦμα μὲ κάθε δυνατότητα ἐλευθερίας γιὰ τὴ συνέχιση αὐτῆς τῆς ὑπερβάσεως. Στὴν κάθε φορὰ, ποὺ ἔχει συνείδηση αὐτῆς τῆς τάσεως, κατανοεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση του, ὁλοκληρώνει τὴν βαθύτερη οὐσία του, γίνεται «οἷός ἐστιν». Ἡ συνειδητοποίηση, ὅμως, τάσεων καὶ καταστάσεών μας εἶναι καθαρὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος. Γι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος στὴ βαθύτερη οὐσία του εἶναι συνείδηση, εἶναι πνεῦμα.

Εἶμαι, λοιπόν, ἄνθρωπος: α) ὅταν κατανοῶ τὴ συνείδησή μου στὴν προσπάθειά της νὰ ἑρμηνεύη καὶ νὰ κατοπτρίζη μέσα της τὴν πραγματικότητα (=πνευματικὴ συνείδηση), β) ὅταν γνωρίζω τὶς δυνάμεις μου γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ γιὰ τὴν προσαρμογή μου στὴν κοινωνικὴ ζωὴ μὲ μιὰ ἁρμονικὴ σύνδεση μὲ τὶς ἄλλες συνειδήσεις (ἠθικὴ συνείδηση) καὶ γ) ὅταν νοιώθω ὅτι μπορῶ νὰ δέχωμαι τὴν ὀμορφιὰ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς τέχνης, ὅταν αἰσθάνωμαι μιὰ φιλότητα (ἀγάπη) γιὰ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο καὶ εὐλάβεια γιὰ τὴν ἑνότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἁρμονία τοῦ Σύμπαντος, στὸ ὁποῖο καὶ ἐγὼ ἐντάσσομαι (αἰσθητικὴ συνείδηση).

Ἔτσι συνειδητοποιοῦν τὴ βαθύτερη οὐσία τους οἱ ἄνθρωποι. Στοὺς μόχθους, στοὺς ἀγῶνες, στὶς ἀνατάσεις καὶ στὸν ἑκούσιο τιμημένο θάνατο τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν ἐποχῶν ἀποβλέπομε ὡς κύριο χαρακτηριστικὸ αὐτὴ τὴν προσπάθεια τῆς συνειδήσεως γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐνέργεια (γνώσεις), γιὰ ἠθικὴ ἐνέργεια, γιὰ αἰσθητικὴ συγκίνηση. Ἄρα, στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ εἶναι βασικὸ γνώρισμα, ποὺ τὸν διακρίνει ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄντα.

Ἔτσι, ἂν στὴν ἀγωγὴ ἀκολουθήσωμε τὴ φύση, τοῦτο σημαίνει, ὅτι καλλιεργοῦμε τὴ διάθεση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ν' ἀποκτήση πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ συνείδηση, νὰ γίνη πνεῦμα, νὰ γίνη ὅ,τι εἶναι στὴ βαθύτερη οὐσία του. Ἡ ἀντίθεση λοιπὸν μεταξὺ φυσιοκρατίας καὶ πνευματοκρατίας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη, ἀφοῦ στὴν ἔννοια «φύση τοῦ ἀνθρώπου» ἐννοοῦμε τὴν ἔννοια «συνείδηση», «πνεῦμα».

Ἂν, ὅταν καθορίζω τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς, βρίσκωμαι διστακτικὸς σ' ἕνα σταυροδρόμι, ποὺ νομίζω ὅτι ἀνοίγονται δύο δρόμοι γιὰ ἐκλογή, ὁ δρόμος τῆς ἀτομοκρατίας καὶ ὁ δρόμος τῆς κοινωνιοκρατίας, σημαίνει ὅτι παραγνωρίζω τὴν πνευματικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρωπου. Σημαίνει ὅτι ἑτοιμάζομαι νὰ κάμω τὸν ἄνθρωπο ἢ ἀτομιστὴ ἢ τύπο ἀνθρώπου, ποὺ θὰ συμμορφώνεται στὴν παροῦσα κοινωνία μὲ τὴν προσωρινὴ διάρκειά της, γιὰ νὰ ζήση σ' ἕνα δεδομένο πολιτισμὸ μὲ μιὰ ὡρισμένη συμπεριφορὰ ζωῆς. Οἱ δεδομέ-

νοι, ὅμως, ἀριθμοὶ εἶναι ἐπιφαινόμενα τῶν καιρῶν καὶ τῶν τόπων καὶ βοηθοῦν ὡς μέσα μόνον τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι σκοπὸς ἀγωγῆς.

Ἔτσι, ἡ ἀγωγὴ ὀφείλει νὰ ὁδηγῆ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ δεδομένη φύση του (τὴ βιολογικὴ) στὴν ἰδεώδη οὐσία του, νὰ μπορῆ νὰ χρησιμοποιῆ ὡς μέσα τὸ σῶμα του, τὶς ψυχικὲς δυνάμεις τῆς ἀτομικότητός του, τοὺς ὑλικοὺς καὶ πνευματικοὺς θησαυροὺς τῆς οἰκογενείας του, τῆς χώρας του, τοῦ ἔθνους του, τῆς εὐρύτερης κοινωνίας, νὰ μπορῆ ἀκόμη νὰ ξεπερνάη ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ φθάνη σὲ μιὰ συνειδησιακὴ σύνθεση τοῦ κόσμου καὶ νὰ γίνη ἔτσι Πνεῦμα, μέλος τῆς «κοινωνίας τῶν πνευμάτων» εἴτε σὰν δημιουργὸς εἴτε σὰν «καρπωτὴς» τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν (τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς αἰσθητικῆς συγκινήσεως). Οὔτε ἡ ἐξυπηρέτηση τῆς βιολογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ ἀτόμου, οὔτε ἡ ἐξυπηρέτηση τῆς κοινωνίας εἶναι ἀποκλειστικὰ σκοπὸς ἀγωγῆς, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐξυπηρέτηση τῆς βαθύτερης, τῆς πνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ δὲν ἔχει ὑλικὰ ὅρια καὶ στατικὲς ἢ περιωρισμένες κοινωνικὲς καταστάσεις, ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν τάση πρὸς συνεχῆ ὑπέρβαση ὅλων αὐτῶν, γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιατὶ εἶναι πνεῦμα καὶ γιατὶ τὸ πνεῦμα εἶναι ἐλευθερία.

Τὰ συστήματα ἀγωγῆς, ποὺ βασίζονται σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀντίθετες κατευθύνσεις, ὅπως τὸ σύστημα Dalton (ἀτομικὴ διδασκαλία), τὸ σύστημα Jena καὶ τὸ σύστημα Cousinet (καθ' ὁμάδες ἐργασία) θεωροῦνται σήμερα ὡς μονομερῆ, ἐνῶ τὸ σύστημα Winnetka, ἐπειδὴ συνδυάζει τὴν κοινὴ στὴν τάξη διδασκαλία, τὴν ἀτομικευμένη καὶ τὴν καθ' ὁμάδες ἐργασία τῶν μαθητῶν, ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐκκόλαψη τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου στὸν ἀναπτυσσόμενο ἄνθρωπο.

3. Ἡ ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸν παρελθὸν

Διάχυτα κυκλοφοροῦν, σήμερα, μερικὰ κηρύγματα: «Ἡ ἀγωγὴ ὀφείλει νὰ κάμη τὸ παιδὶ ἱκανὸ νὰ ζήση στὴ σύγχρονη κοινωνία», «Ἡ προσφορὰ τῶν παιδαγωγῶν τοῦ παρελθόντος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ἀξία, σήμερα, στὴν ἐποχὴ τῆς πυρηνικῆς ἐνεργείας», «Νέες τάσεις καὶ νέοι σκοποί, προσαρμογή, λοιπόν!..»

Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τὴν ἀλλαγὴ μερικῶν σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι διαγράφονται ἀπὸ τὴ μιὰ γενεὰ στὴν ἄλλη. Δὲν παραγνωρίζομε, ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἱστορία γενικὰ εἶναι μὲν ἀξία νὰ μᾶς τρέφη πνευματικὰ καὶ νὰ θεωρηθῆ σὰν εὐεργετικὸς ἐμπνευστής, ἀλλὰ μᾶς προσφέρει μία γνώση περιωρισμένη πάντοτε, διότι καὶ κενὰ θὰ ὑπάρχουν στὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, καὶ ἡ ἔκθεση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ (ἀντιλήψεις του, ἱκανότητές του κλπ.) καὶ τὰ ὅρια κατανοήσεως τοῦ παρελθόντος (σκέψεις, συναισθήματα, προϋποθέσεις, ἐπιπτώσεις) εἶναι περιωρισμένα καὶ ἡ δυσκολία συνθέσεως τῶν γεγονότων θὰ ὑπάρχη πάντοτε.

Ἀλλά, παρὰ τὶς δυσκολίες αὐτὲς καὶ παρὰ τὶς μεταμορφώσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τῶν ἀτόμων εἰδικά, μένει στὸν ἄνθρωπο μιὰ δυναμικὴ ἐσωτερικὴ ὁρμή, πάντοτε, ἡ ἴδια στὶς ποικίλες συνθῆκες τόπου καὶ χρόνου, μὲ τὴν ὁποία προχωρεῖ στὴν κατάσταση τοῦ ὡρίμου καὶ ρυθμίζει τὸ βίο του. Ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ μόνιμο αὐτὸ στοιχεῖο στὸν ἄνθρωπο, τότε ἡ ἀγωγὴ θὰ ἦταν ἕνας ἁπλὸς ἐκπολιτισμός, μιὰ μύηση σ' ἕναν καθωρισμένο πολιτισμό, σ' ἕναν ἐφήμερο πολιτισμό, μιὰ ἀγωγή, ποὺ θὰ ἄξιζε ὅσο ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς θὰ ὑπῆρχε.

Παιδαγωγῶ, λέγει ὁ J. Chateau, σημαίνει ὅτι ἐπικαλοῦμαι καὶ ἐπι-

ριώκω ὄχι μόνον μιὰ ἄμεση ἀποδοτικότητα, ὄχι μόνον τὶς ἀξίες τοῦ παρόντος πολιτισμοῦ, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ παντὸς τὶς ἀξίες ἐκεῖνες, ποὺ ἁπλώνονται πέραν ἀπὸ τοὺς πολιτισμούς, πέραν ἀπὸ κάθε πολιτισμό. Γι' αὐτὸ ἡ παιδαγωγικὴ μπορεῖ ν' ἀναζητῆ τοὺς σκοπούς της σὲ μιὰ ἱστορικὴ μελέτη ἐκείνων τῶν σταθερῶν δεδομένων στὴν ἀνθρώπινη φύση, τὰ ὁποῖα διέκριναν καὶ καλλιέργησαν μεγάλοι στοχασταὶ καὶ παιδαγωγοὶ τῶν αἰώνων[1].

Τὸ κήρυγμα γιὰ τὴν συνεχῆ προσαρμογὴ τῆς παιδείας τοῦ ἀνθρώπου στὴ σύγχρονη κοινωνικὴ ζωὴ μᾶς δημιουργεῖ τὸ ἑξῆς ἐρώτημα:

— Σὲ ποιὰ κοινωνία θὰ προσαρμόσωμε τὰ παιδιά μας;

Στὴ σύγχρονη κοινωνία, ποὺ χαρακτηρίζεται[2] ἀπὸ τὴν ἀνειλικρίνεια, τὰ συμβατικά, τὰ κατὰ συνθήκην, τὰ μεγαλόστομα, τὶς σοφιστεῖες, τοὺς ἐλιγμούς, τὴν ἐθελοδουλεία στοὺς ἰσχυρούς, τὸν κομφορμισμό, τὴ φορὰ πρὸς «ρεῦμα τοῦ κόσμου», τὴν ἐπιδεξιότητα στὸν κοινωνικὸ διάλογο, ὥστε νὰ μὴ ὁμιλοῦμε ὅπως σκεπτόμαστε, τὴν ἔλλειψη ἡρωϊσμοῦ στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς μὲ εὐθύτητα; Πῶς μποροῦμε νὰ ὑποβοηθοῦμε μὲ τὴν ἀγωγὴ τὴν προσαρμογὴ τῶν παιδιῶν σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία;

Καὶ ἀκόμη, ποιοί μεγάλοι γιὰ τὸ ἠθικό τους ἀνάστημα ἄνδρες ἦσαν προσαρμοσμένοι στὴν ἐποχή τους στὸ ρεῦμα τοῦ κόσμου; (ὅπως ἐρωτᾶ γιὰ τὸ ἴδιο θέμα καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης κ. R. Schaerer).

Ἡ ἀγωγὴ δὲν σκοπεύει μόνον νὰ ἐκπαιδεύση ἕνα μέλος μιᾶς ὡρισμένης ὁμάδος, ἕναν ἐργάτη (τῆς χειρὸς ἢ τοῦ πνεύματος) ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ νὰ διαμορφώση ἕνα ὄν, τὸ ὁποῖον θὰ ξεπερνάη τὸ παρὸν καὶ ἀκόμη θὰ ξεπερνάη τὸ ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ ἡ μελέτη τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἄλλοτε καὶ ἐβοήθησαν καὶ διευκόλυναν στὸν κατὰ καιροὺς ἄνθρωπο αὐτὴ τὴ μεταπήδηση καὶ ἐξύψωσή του, εἶναι ἀπαραίτητη.

Ἀλλὰ καὶ πέραν ἀπ' ὅλα αὐτά, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὀρθολογιστικῶν ὑπολογισμῶν, τὸ πάθος τῆς παιδαγωγίας, ποὺ διέκρινε τοὺς μεγάλους παιδαγωγοὺς στὸ παρελθόν, πρέπει νὰ παραδειγματίζη σήμερα τοὺς ἐργάτες τῆς Παιδείας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας τῆς Παιδαγωγικῆς.

4. Ἡ στροφὴ τῆς Παιδείας πρὸς θετικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὴ σύγχρονη τεχνικὴ

Οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες μὲ τὴ θαυμαστὴ πορεία τους, τὰ ἀλλεπάλληλα ἐπιτεύγματά τους καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τους δημιουργοῦν σήμερα χαρὰ καὶ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ οἱ χῶρες ἐκεῖνες, στὶς ὁποῖες δὲν ἔχουν καλλιεργηθῆ ἀξιόλογα ἀκόμη οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες καὶ οἱ ὁποῖες δὲν καρπώνονται ἀπὸ τὶς πρακτικὲς ἐφαρμογές των, ἀναζητοῦν τρόπους μὲ τὴν παιδεία τους νὰ ἐπιτύχουν τὴ στροφὴ πρὸς αὐτές, πιστεύοντας καὶ στὴ λύση ἔτσι τῶν σοβαρῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων τους.

Σ' αὐτὴ τὴν τάση ἔχομε χρέος νὰ μὴ παραγνωρίσωμε τὴ σημασία ἑνὸς φόβου, ποὺ συνέχει σήμερα τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ νὰ μὴ παραλείψωμε τὴν ἀξιολόγηση κάποιου σοβαροῦ κινδύνου ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπόκλιση:

Παρὰ τὴ σύγχρονη πρόοδο τῆς τεχνικῆς, ἕνας βασανιστικὸς φόβος καὶ μιὰ ὑπαρξιακὴ ἀγωνία διακατέχουν, σήμερα, ὅλους τοὺς ἀνθρώπους

---

1. J. Chateau — μεταφρ. Κ. Ι. Κίτσου «Οἱ Μεγάλοι Παιδαγωγοί», ἐκδ. Κένταυρος, Ἀθῆναι 1958.

2. Περιοδικὸν «Συζήτησις», Ἀθῆναι, Μάρτιος, Ἀπρίλιος, Μάϊος, Ἰούνιος 1960.

τῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἀναμενόμενη παγκόσμια συμφορά, ποὺ θὰ δημιουργήσουν οἱ πύραυλοι.

Ἡ μονομερὴς μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ δεδομένα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐπιμονὴ γιὰ τὴ στροφὴ τῆς νέας γενεᾶς πρὸς αὐτὲς τὶς ἐπιστῆμες ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα, τὶς περισσότερες φορές, τὴ δημιουργία ὀρθολογιστικῆς νοοτροπίας στὴ ζωὴ καὶ τὴ λατρεία στὶς ἐφαρμογὲς τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν. Ἔτσι, παρατηρεῖται μιὰ ἀδυναμία στὸν ἄνθρωπο νὰ θέτη ἀγαθοὺς σκοποὺς στὰ μέσα του, στὶς διανοητικές του ἐνέργειες καὶ στὶς ἀτομικές του ἱκανότητες. Ὁ ἐγωϊσμός του τρέφεται ὑπερβολικὰ καὶ γίνεται καφτερὸς ἀτομισμός, ἀληθινὸς «βρόχος ἔχιδνας». Χάνει τὴν ἑνότητά του, τὴν ὁλικὴ συνειδησιακή του σύνθεση, καλλιεργώντας μόνον τὴν πνευματική του μόρφωση καὶ ἀφήνοντας ἀτροφικὲς τὴν ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ συνείδηση.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, στὶς χῶρες ποὺ καλλιεργοῦνται ἐντατικὰ οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἐπινοοῦνται ποικίλες ἐφαρμογές των (Ἀμερική, Ρωσσία), οἱ ὑπεύθυνοι τῶν λαῶν ἐκεῖ εὐκολύνουν τὴν λειτουργία βιβλιοθηκῶν, τὴν ἔκδοση λογοτεχνικῶν βιβλίων καὶ τὴν διάθεση στὸ κοινὸ μέσων αἰσθητικῆς ἀγωγῆς, ποὺ θὰ δώσουν τὴ δυνατότητα στὸν ἐργάτη τοῦ ἐργοστασίου, στὸν τεχνικό, στὸν προσηλωμένο στὸ μικροσκόπιο ἢ στὶς χημικὲς ἀναλύσεις ἐρευνητὴ νὰ ξαναβρῆ ἕνα «συμπλήρωμα ψυχῆς», ποὺ τοῦ λείπει. Στὰ ἐπαγγελματικὰ Σχολεῖα καὶ στὶς ἀνώτερες Σχολὲς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι γίνονται δεκτοὶ νέοι καὶ νέες ἀπὸ προχωρημένη κάπως ἡλικία (15—16 ἔτος), ποὺ ἔχουν λάβει, ὡς τότε, γενικὴ μόρφωση, εἰσάγονται καὶ μαθήματα ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως καὶ ὀργανώνεται κατάλληλα ἡ σχολικὴ ζωὴ καὶ ἡ ψυχαγωγία.

Ὁ βαθὺς μελετητὴς τῶν προβλημάτων τῆς Μέσης Παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου γενικώτερα Ἑλβετὸς καθηγητὴς L. Meylan παραδέχεται ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ παρουσιάσωμε στὸ παιδὶ καὶ τὸν ἔφηβο ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες, γιὰ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀξιολογῆ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου καὶ τὴ θέση του σ' αὐτόν [1].

5. Ἡ ἀπόσταση μεταξὺ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς Ψυχολογίας

Ἡ Πειραματικὴ Παιδαγωγικὴ ἐπιδιώκει, μὲ τὴ μέτρηση τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν, νὰ βοηθήση τὸν ἐργαζόμενο στὴ σχολικὴ πράξη νὰ σταθμίζη τὴν ἀξία τῶν διδακτικῶν μεθόδων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προγράμματος μαθημάτων, καθὼς καὶ τῶν βοηθητικῶν βιβλίων, ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ μαθηταί [2].

Ἡ Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία, συγκεντρώνοντας τὰ πορίσματα ἀπὸ τὴν ἐξελικτικὴ ψυχολογία, ἐπιδιώκει νὰ θεμελιώση διδακτικὲς μεθόδους καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς σχολικῆς ζωῆς ἐπάνω στὰ ψυχολογικὰ δεδομένα γιὰ κάθε στάδιο ἐξελίξεως.

Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες αὐτὲς καλλιεργεῖται συνήθως ξεχωριστὰ ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονας. Κάθε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς συμβαίνει νὰ ἀγνοῆ ἢ νὰ ἀδιαφορῆ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, ποὺ δὲν καλλιεργεῖ. Ὀφείλομε,

---

1. L. Meylan: «Les humanités et la personne», Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Suisse.

2. Κ. Ι. Κίτσου: «Ἐπιστημονικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς συγχρόνου Παιδαγωγικῆς», Ἀθῆναι 1955.

ὅμως, νὰ δεχθοῦμε ὅτι οὔτε μὲ βάση μόνον τὴν ἀποδοτικότητα τῶν μαθητῶν (μέτρηση γνώσεων) μποροῦμε νὰ καθορίσωμε τὴν ὀργάνωση τῆς διδακτικῆς ἐργασίας, διότι εἶναι πολὺ πιθανὸν μὲ πίεση, μὲ διδακτισμὸ καὶ μὲ ἀντιψυχολογικοὺς τρόπους νὰ ἔχωμε κάποιο ἱκανοποιητικὸ ἀποτέλεσμα, πρὸς στιγμήν, χωρὶς σταθεροποίηση τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων, καὶ ἀκόμη, διότι τὰ διδακτικὰ ἀποτελέσματα τῆς διδακτικῆς ἐργασίας διαφαίνονται ὄχι τόσον ἀμέσως μὲ τὶς μετρήσεις τῆς ἀποδοτικότητος, ἀλλὰ ἀργότερα μὲ τὴ χρησιμοποίησή τους στὴ ζωή. Ἀλλά, καὶ οὔτε μόνον ἡ παιδαγωγικὴ ψυχολογία μπορεῖ νὰ λύση τὰ προβλήματα τῆς διδακτικῆς ἐργασίας, διότι ἡ τεχνικὴ ποὺ θεμελιώνεται στὴν ψυχολογία, γιὰ νὰ υἱοθετηθῆ, πρέπει νὰ ἀποδειχθῆ ἀποτελεσματικὴ μὲ τὴ μέτρηση τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν ὕστερα ἀπὸ ἐφαρμογὴ σὲ παράλληλες τάξεις.

Δυστυχῶς, δὲν ἔχομε σήμερα πολλὲς προσπάθειες καὶ στὶς χῶρες ἀκόμη μὲ ἀνεπτυγμένες τὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς, γιὰ τὴν ἐναρμόνιση τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ψυχολογίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη γι' αὐτὴ τὴν ἐναρμόνιση καὶ γι' αὐτὸ γίνονται μὲ εὐμένεια δεκτές, σήμερα, ἀπὸ τὰ Παιδαγωγικὰ Ἰνστιτοῦτα ἐπιστημονικὲς ἔρευνες γιὰ τὴ σχολικὴ πράξη, ποὺ ἐπιτυγχάνουν τὴ χρησιμοποίηση τῶν δεδομένων ἀπὸ τὶς μετρήσεις τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πορισμάτων ἀπὸ τὴν ψυχολογία γιὰ τὶς λειτουργίες τῆς νοημοσύνης τῶν παιδιῶν κάθε ἡλικίας καὶ γιὰ τὴ χρονικὴ περίοδο, ποὺ ἀποκτοῦν τὰ παιδιὰ τὶς ποικίλες ἔννοιες τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου, τοῦ βάρους, τοῦ ὄγκου, τῆς ὕλης, τῆς ταχύτητος, τῶν αἰτιωδῶν σχέσεων, τῆς κοινωνίας, τῆς Πατρίδος, τοῦ Θεοῦ, τῆς ἠθικῆς κλπ.

Ἡ ὅλη ἐνέργεια γι' αὐτὴ τὴ σύζευξη ἀναλύεται :

α) Στὴ μέτρηση τῆς ἀποδοτικότητος μεγάλου ἀριθμοῦ μαθητῶν ἐπὶ τῶν μαθημάτων, ποὺ ἔχουν διδαχθῆ μὲ τὴν παλαιὰ μέθοδο, μὲ τὸ ἰσχῦον πρόγραμμα καὶ τὰ ἐγκριθέντα βοηθητικὰ βιβλία (παλαιὰ τεχνικὴ ἐργασία).

β) Στὴ συγκέντρωση τῶν δεδομένων τῆς ψυχολογίας γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν λογικῶν ἐνεργειῶν, ὥστε νὰ ἑρμηνευθοῦν οἱ δυσκολίες τῶν μαθητῶν, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν μὲ τὴ μέτρηση.

γ) Στὴν ἐπινόηση ἀντιστοίχων πρὸς τὶς δυσκολίες τῶν μαθητῶν καὶ τὰ ψυχολογικὰ δεδομένα διδακτικῶν μεθόδων, στὴν ἀνάλογη κατανομὴ τῆς διδακτέας ὕλης καὶ στὴ σύνταξη νέων βοηθητικῶν βιβλίων.

δ) Στὴν ὀργάνωση παραλλήλων τάξεων (μὲ ὁμοιογενεῖς μαθητὰς) καὶ τὴν ἐφαρμογὴ στὴ μιὰ τάξη τῆς παλαιᾶς τεχνικῆς ἐργασίας καὶ στὴν ἄλλη τῆς νέας τεχνικῆς.

ε) Στὴ μέτρηση, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους, μὲ ἐρωτηματολόγια, τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν καὶ στὶς δυὸ τάξεις.

στ) Στὴ συνέχιση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας τεχνικῆς, καὶ τὰ ἑπόμενα ἔτη στοὺς ἴδιους μαθητάς, ποὺ ἀνεβαίνουν τὶς κλίμακες τῆς σχολικῆς φοιτήσεως, καὶ στὴ σύγκριση, κάθε χρόνο, τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπὸ τὶς δυὸ ὁμάδες μαθητῶν, ἕως ὅτου φθάσουν στὴν τελευταία τάξη τοῦ Σχολείου.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνέργειες πρέπει νὰ προσθέσωμε καὶ τὴ ζήτηση τῶν γνωμῶν τῶν δασκάλων ἀπὸ κάθε τάξη, καθὼς καὶ τῶν γονέων τῶν μαθητῶν.

Μιὰ τέτοια προσπάθεια γιὰ τὴ σμίκρυνση τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς ψυχολογίας καὶ τὴν ὀρθή, κατὰ συνέπεια, ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς σχολικῆς πράξεως, ἔχει

παρουσιασθῆ α) ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης[1] καὶ ἔγινε δεκτὴ ὡς ἐπιστημονικὴ διατριβὴ γιὰ τὴ λύση τῶν προβλημάτων τῆς διδασκαλίας τῆς ἀριθμητικῆς στὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα καὶ β) ἀπὸ τὸν συνάδελφο κ. Ἄγγελο Σαφαρίκα στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, ὡς διατριβὴ ἐπίσης σχετικὴ μὲ τὴ διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν καὶ εἰδικώτερα μὲ τὸ λεξιλόγιο τῶν μαθητῶν ὅλων τῶν σχολικῶν βαθμίδων.

6. Ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς τῶν ἐργατῶν τῆς Παιδείας

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀσχολοῦνται στὰ παιδαγωγικὰ περιοδικὰ καὶ συζητοῦν στὰ συνέδριά τους μόνον τὰ ζητήματα τῆς διδακτικῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων, ἐνῶ παραλείπουν τὴ συζήτηση καὶ τὴ μελέτη θεμάτων ὀργανώσεως τῆς σχολικῆς ζωῆς, διαγωγῆς καὶ διαπλάσεως τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν. Παραγνωρίζουν τὴ σημασία τῶν ἀμέσων μέσων ἀγωγῆς, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ἀκούονται πολλὰ παράπονα γιὰ τὴν ἠθικὴ διάπλαση τῆς νεολαίας, ποὺ γίνεται δεκτὸ ὅτι ἡ ἠθικότητα διαμορφώνεται κυρίως μέσα στὴ ζωή.

Στὶς Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίες οἱ πρακτικὲς ἀσκήσεις τῶν σπουδαστῶν περιορίζονται μόνον στὴ διδασκαλία μαθημάτων, διότι ἀπὸ τὸ πρόγραμμα παραλείπεται ἡ ἄσκησή τους στὴν ὀργάνωση τῆς σχολικῆς ζωῆς καὶ στὴν ἔμπρακτη ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν. Ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία καὶ οἱ σχετικὲς μὲ τὰ θέματα αὐτὰ ὁδηγίες τῶν παιδαγωγῶν δὲν ἀρκοῦν.

Ἔτσι ἡ ἀγωγὴ δὲν ἀντιμετωπίζεται στὴν ὁλότητά της. Πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὅτι δύο εἶναι οἱ τομεῖς τοῦ σχολικοῦ ἔργου : ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων καὶ ἡ σχολικὴ ζωή. Δὲν μποροῦμε νὰ ἐνδιαφερώμαστε μόνον γιὰ τὸν ἕνα τομέα, χωρὶς νὰ πληρώνουν ἀκριβὰ οἱ μαθηταί μας τὴν παραγνώριση τῆς συμβολῆς ἀπὸ τὸν ἄλλο τομέα. Εἶναι δὲ παραδεκτὸ ἀπ' ὅλους σήμερα ὅτι τὸ ἠθικὸ κριτήριο τοῦ παιδιοῦ καλλιεργεῖται κυρίως μὲ τὴ σχολικὴ ζωή. Ἂν καὶ ἡ διάπλαση τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἀπὸ σημαντικοὺς ἐξωσχολικοὺς παράγοντας, ἐν τούτοις ἡ μελέτη τῆς συμβολῆς τοῦ σχολικοῦ ἔργου καὶ ἡ ἀνάλυση τῆς θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς συμβολῆς τῶν ἐξωσχολικῶν συντελεστῶν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γίνουν ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς.

Παρατηρεῖται ἀκόμη, σήμερα, μιὰ κάμψη τοῦ διαφέροντος τῶν ἐργατῶν τῆς Παιδείας γιὰ τὰ θέματα τῶν Ἰδεῶν, γιὰ τὰ ζητήματα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περισσοτέρων στρέφεται μόνον στὴν εὕρεση μιᾶς τεχνικῆς, ποὺ θὰ διευκόλυνε τὴν ἐργασία τους.

Ἡ σχολικὴ ἐργασία εἶναι δύσκολο ἔργο καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων προβλημάτων της στὴν ὁλότητά τους ἀπαιτεῖ ὄχι ἁπλὸν τεχνίτη χωρὶς ἰδεολογικὸ στοχασμό, χωρὶς ὁραματισμούς, χωρὶς ἐνατένιση πρὸς τὴν τέλεια μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ καμμιὰ τεχνικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγηθοῦν οἱ μαθηταὶ στὴν ἀξιολόγηση τῶν ἱστορικῶν, θρησκευτικῶν, λογοτεχνικῶν, φυσιογνωστικῶν καὶ τεχνικῶν μαθημάτων καὶ στὴν εὕρεση κάθε φορὰ τῆς πολιτιστικῆς των ἀξίας, ἂν ὁ χειριστὴς τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐκπαιδευτικὸς δὲν ἔχη τὴν ἱκανότητα νὰ ἀξιολογῆ ὁ ἴδιος καὶ νὰ βρίσκη τὴ βαθύτερη σημασία τῶν πολιτιστικῶν δημιουργημάτων. Σ' αὐτὴ τὴν ἱκανότητα

---

1. C. Kitsos, «L'enseignement du calcul dans les écoles primaires de la Grèce — Comparaison de quelques recherches sur les opérations fondamentales de l'arithmétique», Genève 1960, σελ. 140.

φθάνει ὁ ἐκπαιδευτικός, ὅταν ἀσχολῆται καὶ μὲ τὸν κόσμο τῶν Ἰδεῶν, ὅταν στοχάζεται, ὅταν φιλοσοφῆ, ὅταν μελετάη κείμενα σχετικὰ μὲ τοὺς βαθύτερους πόθους τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα, μὲ τὴν Τέχνη κλπ. Ἔτσι μόνον θὰ καρποφορῆ κάθε τεχνική, ποὺ θὰ χρησιμοποιῆ, καὶ ἔτσι θὰ ἐπιλέγη τὰ κατάλληλα μέσα γιὰ τὴ διάπλαση ἀνθρώπων μὲ συνείδηση τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου, ποὺ κρύβεται μέσα τους. Οἱ ὁραματισμοί, οἱ ἰδέες γιὰ τὴν τέλεια εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐνημέρωση στὰ θέματα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἡ δημιουργικὴ φαντασία καὶ τὸ πάθος τῆς παιδαγωγίας μποροῦν νὰ δώσουν ψυχὴ στὰ μέσα ἀγωγῆς, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ δύναμη νὰ παιδαγωγοῦν τὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν.

Μιὰ ἀκόμη ὑπερβολὴ τῶν ἐργατῶν τῆς Παιδείας εἶναι καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τους στοὺς τυφλοσύρτες τῆς εἰδικῆς διδακτικῆς, ποὺ βασίζονται δυστυχῶς ἀκόμη στὴν ἐμπειρικὴ παιδαγωγική. Στὰ παιδαγωγικὰ συνέδρια, ποὺ ὀργανώνουν οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀνταλλάσσεται ἡ πεῖρα τῶν ἐκπαιδευτικῶν, γίνονται ὑποδειγματικὲς διδασκαλίες καὶ διατυπώνονται πορίσματα γιὰ τὴ διδακτικὴ τῶν μαθημάτων. Σ' ὅλα αὐτὰ ἐλλείπουν τὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια, οἱ πειραματισμοὶ σὲ παράλληλες τάξεις, ἡ μέτρηση τῆς ἀποδοτικότητος μεγάλου ἀριθμοῦ μαθητῶν, οἱ συγκρίσεις, οἱ ψυχολογικὲς ἀναλύσεις, τὰ δεδομένα ἀπὸ σοβαρὲς ἐπιστημονικὲς ἔρευνες:

Δυστυχῶς τὰ δύο Πανεπιστήμια στὴ χώρα μας δὲν ἔχουν νὰ μᾶς ἐπιδείξουν, τὰ τελευταῖα χρόνια, πορίσματα ἀπὸ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες στὰ θέματα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐφήβων.

Ἔτσι διαπιστώνεται ὅτι συνεχίζομε ἀκόμη νὰ μένωμε στὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρικῆς μόνον Παιδαγωγικῆς καὶ γι' αὐτὸ οἱ ἐκπαιδευτικοί μας αὐτὰ μόνον γνωρίζουν καὶ σ' αὐτὰ μόνον τρέφουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους. Ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ εὐφυΐα τῶν παιδαγωγῶν εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴ βελτίωση τῶν παιδαγωγικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν. Χρειάζονται, κοντὰ σ' αὐτά, τὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια, ὁ ἀντικειμενικὸς ἔλεγχος τῆς ἀποτελεσματικότητος ἐκείνων, ποὺ ἐπινοοῦν οἱ εὐφυεῖς παιδαγωγικοί, καὶ ἐκείνων, ποὺ ἡ ἐμπειρία προσφέρει. Αὐτά, ὅμως, γίνονται μόνον μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ παιδαγωγική.

7. Συμπέρασμα

Στὴ μελέτη αὐτὴ διεπιστώσαμε σοβαρὲς ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολὲς στὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς, ποὺ θὰ ἔχουν, ἂν δὲν τύχουν ἀνάλογης προσοχῆς, σημαντικὲς ἐπιπτώσεις στὴ διάπλαση τοῦ ἀνθρώπου, στὴ διάρθρωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ στὴν παιδεία τῆς χώρας μας. Γιὰ τὴν ἄρση τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν μονομερειῶν ἐλάβαμε θέση προτείνοντας σχετικὲς λύσεις. Οἱ θέσεις, ὅμως, αὐτὲς δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἀποφασιστικὴ σημασία οὔτε τοὐλάχιστον γιὰ τὴ χώρα μας ἀκόμη.

Τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς κατευθύνσεις τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς καὶ τὴν πραγμάτωση τοῦ σχετικοῦ μεγάλου ἔργου των μπορεῖ νὰ ἀναλάβη μόνον ἕνα Ἰνστιτοῦτο τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἵδρυσή του στὴ χώρα μας εἶναι ἀπαραίτητη. Σ' αὐτὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο θὰ πρέπη νὰ μελετηθοῦν α) τὰ θέματα τῶν σκοπῶν τῆς ἀγωγῆς μὲ τὶς στοχαστικὲς ἀναλύσεις τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς καὶ β) τὰ θεμέλια ὀργανώσεως τῆς παιδείας καὶ σχολικῆς πράξεως μὲ τὶς ἔρευνες τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς. Ἡ Διοίκηση τῆς Ἐθνικῆς μας Παιδείας καὶ οἱ ἐργάται τῆς ἀγωγῆς δὲν θὰ βασίζωνται πλέον γιὰ τὸ ἔργο τους στὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας μόνον καὶ στὶς προσωπικές των γνῶμες, ποὺ δὲν θὰ παύουν νὰ εἶναι ἀντίθετες, γιατὶ παραμέ-

νουν γνῶμες ὑποκειμενικές. Θὰ ἔχουν στὴ διάθεσή τους ἀναλύσεις γιὰ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ εἰδικοὺς στοχαστὰς καὶ ἐπιστημονικὰ δεδομένα ἀπὸ εἰδικοὺς ἐρευνητάς.

Ἡ νέα γενεά, τὰ παιδιά μας, οἱ ἔφηβοι δὲν πρέπει νὰ ἀδικοῦνται καὶ νὰ πληρώνουν τὶς δικές μας ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολές. Μόνον ἕνα ὑπεύθυνο Ἵδρυμα, τὸ Ἰνστιτοῦτο τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς, μὲ τὸ κῦρος του, θὰ μᾶς ἀπαλλάσση στὴ χώρα μας ἀπὸ ἐπικίνδυνες ἀποκλίσεις καὶ ὑπερβολές.

Κων. Κῖτσος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Τυπογραφικαὶ Ἐργασίαι : ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ & ΣΙΑ
Βαλτετσίου 62 — Ἐξάρχεια - Ἀθῆναι — Τηλέφ. 624 - 692

55881
KON